

Zofia T. Kozłowska, Irena Unger, Piotr Unger, Stanisław Zając

Historia

PROGRAM NAUCZANIA

**POZNAJEMY
PRZESZŁOŚĆ**

DZIEJE NAJNOWSZE

szkoła ponadgimnazjalna

z a k r e s
p o d s t a w o w y

© Copyright by SOP Oświatowiec Toruń 2012

Program nauczania historii ***Poznajemy przeszłość. Dzieje najnowsze*** **dla szkoły ponadgimnazjalnej – zakres podstawowy**

1. Charakterystyka programu

Program został opracowany jako propozycja realizacji kształcenia historycznego na IV etapie edukacyjnym w zakresie podstawowym, określonego w *rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego z dnia 23 grudnia 2008 r.* (Dz. U. z 2009 r. nr 4 poz. 17).

O układzie i treści programu zdecydowały następujące realia i założenia:

1. Określona cytowanym wyżej rozporządzeniem *Podstawa programowa* wprowadza bezprecedensowy w polskim systemie oświatowym częściowo linearny system kształcenia historycznego. Polega on na tym, że treści merytoryczne przewidziane dla zakresu podstawowego stanowią kontynuację chronologicznego wykładu historii realizowanego w gimnazjum i zakończonego na bardzo istotnej i wyraźnej cezurze. W efekcie ma to służyć dokładniejszemu i głębszemu poznaniu dziejów najnowszych i umożliwieniu lepszego rozumienia współczesności. Jednocześnie jednym z istotnych, choć nie wymienionych w *Podstawie*, celów kształcenia w zakresie podstawowym jest ułatwienie zainteresowanym uczniom podjęcia nauki historii w zakresie rozszerzonym.
2. Jednym z podstawowych zadań programu nauczania jest wskazanie możliwości osiągnięcia zarówno celów kształcenia (wymagań ogólnych), jak treści nauczania (wymagań szczegółowych), określonych w *Podstawie*, czyli kształtowania określonych umiejętności i świadomych postaw. Realizacja tych celów jest niemożliwa bez opanowania przez uczniów określonego zakresu wiedzy. Dlatego program został opracowany w postaci wykazu konkretnych wiadomości rzeczowych uwzględniających również zagadnienia nie występujące bezpośrednio w *Podstawie*, które jednak powinny zostać uwzględnione w toku kształcenia historycznego, umożliwiając ukazanie spójnego obrazu przeszłości.
3. Zgodnie z założeniami *Podstawy* program ma charakter linearny i obejmuje wydarzenia w układzie chronologicznym, dającym uczniom uporządkowany obraz przeszłości, jednocześnie stwarzającym podstawy do podejmowania prób problemowego podejścia do poznawanych faktów, zjawisk i procesów.
4. *Podstawa* jako jeden z celów kształcenia ustala, że uczeń porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych. Dlatego zagadnienia dotyczące historii Polski zostały umieszczone z reguły bezpośrednio po problemach odnoszących się do zakresu historii powszechnej (europejskiej i światowej). Odstępstwem od tej zasady są tematy ukazujące, że określone zjawisko zostało zapoczątkowane w Polsce. (np. temat *Początek wojny w Polsce* jest przed tematem *II wojna światowa – narastanie*, a tematy *Od „Solidarności” do stanu wojennego* i *Schyłek PRL* poprzedzają *Upadek systemu jałtańskiego w Europie*).

5. Istotne znaczenie dla konstrukcji programu ma wymiar godzin przewidzianych dla przedmiotu w ramowym planie nauczania. Znalazło to wyraz w liczbie tematów traktowanych jako jednostki dydaktyczne. Zakładano stworzenie optymalnych warunków dla inicjatywy nauczycieli w planowaniu czasu przeznaczanego na realizację poszczególnych jednostek tematycznych oraz ustalaniu hierarchii i selekcji wydarzeń niezbędnych dla zrozumienia procesu dziejowego. Dlatego w programie nie zamieszczono propozycji lekcji syntetyzujących i powtórzeniowych, których częstotliwość, tematyka i zakres zależą od wielu czynników specyficznych dla konkretnego zespołu uczniowskiego. Te same względy zadecydowały o tym, że nie zostały w programie umieszczone wątki regionalne i lokalne. Ponieważ sprzyjają one rozbudzaniu zainteresowań uczniowskich, powinny one być uwzględniane zarówno na lekcjach bieżących, na odrębnych lekcjach poświęconych dziejom lokalnym i regionalnym, jak i w różnych formach pracy pozalekcyjnej.

2. Cele edukacyjne

Cele ogólne:

1. Przekazanie wiedzy o historii powszechnej i narodowej umożliwiającej zrozumienie przemian politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych zachodzących w XX wieku.
2. Doskonalenie umiejętności niezbędnych do stosowania w praktyce opanowanej wiedzy historycznej.
3. Wykorzystanie zdobytej wiedzy do lepszego zrozumienia powiązań między przeszłością, teraźniejszością i przyszłością.
4. Kształtowanie własnego systemu powszechnie akceptowanych wartości pozwalających na aktywny udział w życiu społecznym i obywatelskim.
5. Uzyskanie wiedzy i umiejętności umożliwiających dalszą edukację i rozwój indywidualnych zainteresowań.
6. Twórcza refleksja nad tradycją narodową, zachowanie tożsamości kulturowej wobec zjawisk globalizacji i unifikacji.
7. Dostrzeżenie, że każdy człowiek staje się świadkiem i uczestnikiem historii.

Cele szczegółowe:

■ w zakresie wiedzy i jej rozumienia:

1. Znajomość i rozumienie losów państwa i narodu polskiego oraz jego związków z dziejami powszechnymi.
2. Znajomość i rozumienie historycznych uwarunkowań integracji europejskiej.
3. Znajomość i rozumienie istotnych zjawisk i procesów w różnych dziedzinach życia politycznego, gospodarczego i społecznego.
4. Znajomość i rozumienie przełomów politycznych, społecznych i cywilizacyjnych w przeszłości.
5. Znajomość i rozumienie wkładu różnorodnych społeczności do dorobku ogólnoludzkiego.

6. Znajomość i rozumienie najważniejszych systemów ustrojowych decydujących o dziejach XX wieku.
7. Znajomość i rozumienie czynników decydujących o funkcjonowaniu demokracji.

■ **w zakresie umiejętności:**

1. Identyfikowanie faktów, zjawisk i procesów dziejowych oraz lokalizowanie ich w czasie i przestrzeni.
2. Określanie związków przyczynowo-skutkowych między wybranymi faktami, zjawiskami i procesami historii XX wieku.
3. Określanie zależności między dziejami powszechnymi, narodowymi i lokalnymi.
4. Określanie zależności między życiem gospodarczym, społecznym, politycznym i kulturalnym.
5. Wskazywanie czynników integrujących i dezintegrujących Europę w XX wieku.
6. Określanie i ocena wpływu wybranych postaci na dzieje państw i społeczeństw.
7. Krytycyzm wobec różnorodnych źródeł informacji, odróżnianie opisu dziejów od opinii i ocen.
8. Dostrzeganie wpływu wydarzeń historycznych na życie dużych i małych grup społecznych oraz na losy jednostek.
9. Analizowanie różnych interpretacji faktów, zjawisk i procesów historycznych.
10. Wykazywanie związków i zależności między działalnością człowieka a środowiskiem naturalnym.

■ **w zakresie postaw:**

1. Rozwijanie zainteresowań historycznych.
2. Rozwijanie poszanowania wartości patriotycznych i humanistycznych.
3. Docenianie roli historii w utrzymaniu i umacnianiu poczucia wspólnoty narodowej i ponadnarodowej.
4. Kształtowanie gotowości aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym.
5. Zachowanie rozwagi wobec mitów i stereotypów odwołujących się do historii oraz jednostronnych interpretacji zjawisk społecznych.
6. Uwrażliwienie na stan zabytków i miejsc pamięci znajdujących się w miejscu zamieszkania.

3. Materiał nauczania

1. PORZĄDEK WERSALSKI I WASZYNGTOŃSKI

- Powstanie nowych państw w Europie.
- Zamierzenia polityczne konferencji pokojowych i ich realizacja.
- Nowe perspektywy terenów zależnych.
- Liga Narodów.
- Demokratyzacja i jej załamanie w Europie.
- Sprawa Palestyny.

2. GOSPODARKA ŚWIATOWA W MIĘDZYWOJNIU

- Przewycięzanie skutków wojny, okres powojennej prosperity.
- Rola Stanów Zjednoczonych.
- Załamanie się gospodarki amerykańskiej; wpływ na sytuację w świecie.
- Wielki kryzys ekonomiczny i jego następstwa.
- Różne formy przewycięzania skutków wielkiego kryzysu ekonomicznego.

3. SYSTEMY TOTALITARNE W EUROPIE ZACHODNIEJ

- Powstanie faszyzmu we Włoszech.
- Program Hitlera i jego realizacja.
- Rozwój faszyzmu włoskiego i hitleryzmu Niemczech.
- Ograniczanie praw jednostek i narodów.
- Obozy koncentracyjne.

4. TOTALITARYZM W ZSRR

- Struktura organizacyjna i narodowościowa państwa.
- Polityka wewnętrzna bolszewików po I wojnie światowej.
- Komunizm wojenny i NEP.
- Kolektywizacja rolnictwa i uprzemysłowienie.
- Koszty zmian gospodarczych.
- Budowa systemu stalinowskiego, ograniczanie praw jednostek i narodów.
- Narastanie i formy terroru.

5. WZROST ZAGROŻEŃ WOJENNYCH

- Światowy układ sił i plany zaborcze.
- Porozumienia międzynarodowe.
- Zbrojenia.
- Zabory terytorialne.
- Wojna w Hiszpanii.
- Działania wojenne w Azji.
- Europa wobec systemów totalitarnych.

6. KULTURA W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

- Rozwój nauki.
- Upowszechnianie wynalazków i przemiany w obyczajowości.
- Nowe kierunki w sztuce.
- Demokratyzacja i kultura masowa.
- Rozwój mediów.

7. ODBUDOWA PAŃSTWOWOŚCI W POLSCE W LATACH 1918-1921

- Ośrodki władzy i ich konsolidacja w Warszawie.
- Nurty polityczne.
- Wybory do sejmu ustawodawczego.
- Konstytucja marcowa – struktura i funkcjonowanie państwa.
- Ramy działania obywateli.
- Rola Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego i przywódców innych nurtów politycznych w odzyskaniu niepodległości i ukształtowaniu się ustroju państwa

8. WALKA O WSCHODNIĄ GRANICĘ

- Mapa Polski na początku listopada 1918 roku i ziemie polskie poza zasięgiem władzy.
- Walki o Lwów.
- Wojna z Rosją radziecką.
- Traktat ryski.
- Konflikt z Litwą.

9. WALKA O GRANICĘ ZACHODNIĄ

- Powstanie wielkopolskie.
- Realizacja postanowień wersalskich.
- Plebiscyty.
- Powstania śląskie.
- Zatarg i konflikt o Śląsk Cieszyński Spisz i Orawę.
- Rola regularnych i ochotniczych oddziałów wojskowych w walkach o granice.

10. SYTUACJA GOSPODARCZA ODRADZAJĄCEJ SIĘ POLSKI

- Zniszczenia wojenne.
- Inflacja.
- Trudności unifikacji kraju.
- Reforma walutowa.
- Budowa portu w Gdyni.
- Reforma rolna.

11. RZECZPOSPOLITA W DOBIE RZĄDÓW PARLAMENTARNYCH

- Struktura społeczna, religijna, wyznaniowa, i narodowościowa.
- Wybory 1922 roku.
- Zabójstwo prezydenta Narutowicza.
- Funkcjonowanie rządów parlamentarnych i samorządu terytorialnego w Polsce.
- Sytuacja międzynarodowa Polski.
- Kryzys rządów parlamentarnych.

12. RZECZPOSPOLITA W DOBIE RZĄDÓW AUTORYTARNYCH

- Przewrót majowy i budowa systemu autorytarnego.
- Rzeczpospolita w dobie wielkiego kryzysu.
- Zaostrzenie się sytuacji politycznej, społecznej i narodowościowej.
- Konstytucja kwietniowa – charakter i znaczenie.
- Śmierć Piłsudskiego, przemiany w obozie sanacji.

- Centralny Okręg Przemysłowy.
- Plany ministra Kwiatkowskiego.
- Ożywienie gospodarcze.

13. OŚWIATA I KULTURA W II RZECZYPOSPOLITEJ

- Rozwój oświaty i nauki.
- Szkolnictwo mniejszości narodowych.
- Ludzie nauki.
- Zastosowanie odkryć naukowych.
- Formy aktywności w zakresie inicjatyw społecznych, oświatowych i kulturalnych.
- Literatura i sztuka.
- Kinematografia i radiofonia.

14. SYTUACJA GEOPOLITYCZNA POLSKI W LATACH TRZYDZIESTYCH

- Układy międzynarodowe z początku lat trzydziestych.
- Położenie Polski między Niemcami a ZSRR w drugiej połowie lat trzydziestych.
- Poszukiwani sojuszników.
- Stan przygotowania do wojny.
- Mobilizacja armii.
- Układ Ribbentrop-Mołotow.
- Spór o ocenę II Rzeczypospolitej.

15. POCZĄTEK WOJNY W POLSCE

- 1 września 1939 roku.
- Przystąpienie do wojny Wielkiej Brytanii i Francji.
- 17 września 1939 roku.
- Kolejne fazy wojny obronnej Polski.
- Najważniejsze bitwy wojny obronnej, zakończenie działań zbrojnych.
- Spór o przyczyny klęski.

16. II WOJNA ŚWIATOWA – NARASTANIE

- Rozszerzenie działań wojennych w Europie.
- Światowy charakter wojny w 1941 roku.
- Główne fronty.
- Powstanie Wielkiej Koalicji.

17. II WOJNA ŚWIATOWA – PO PRZEŁOMIE

- Klęski Niemiec na froncie wschodnim.
- Zmiany na froncie południowym.
- Sytuacja w Azji.
- Drugi front i realizacja zamierzeń koalicji.
- Plany budowy powojennego świata na konferencjach w Teheranie i Jałcie.
- Zakończenie wojny w Europie i na Dalekim Wschodzie.

18. EKSTERMINACJA NARODÓW

- Organizacja wyniszczania narodów podbitych.
- Holocaust Żydów.
- Eksterminacja Romów.

19. NARODY I PAŃSTWA EUROPY WOBEC AGRESJI I LUDOBÓJSTWA

- Regularne działania wojskowe.
- Rządy kolaboracyjne.
- Ruch oporu i działania partyzanckie w Europie.
- Zaangażowanie i postawy obywatelskie wobec przemocy.
- Postawy jednostek w czasach próby.

20. SYTUACJA POLSKI W PIERWSZYM OKRESIE WOJNY

- Podział ziem Drugiej Rzeczypospolitej.
- Ziemie polskie wcielone do Rzeszy.
- Generalne Gubernatorstwo.
- Ziemie wcielone do ZSRR.
- Cele i metody polityki okupantów wobec obywateli Rzeczypospolitej.

21. KONTYNUACJA PAŃSTWOWOŚCI II RZECZYPOSPOLITEJ

- Utworzenie Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na obczyźnie.
- Etapy organizowania i struktura Polskiego Państwa Podziemnego.
- Tworzenie polskich formacji wojskowych na obczyźnie.
- Przykłady udziału Polaków na frontach drugiej wojny światowej.

22. POSTAWY SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO PODCZAS OKUPACJI

- Formy walki cywilnej.
- Zasięg społeczny walki cywilnej.
- Udział młodzieży i duchownych Kościoła katolickiego w walce cywilnej.
- Przejawy walki zbrojnej.
- Rola Armii Krajowej w walce zbrojnej.

23. KOMPLIKACJE SPRAWY POLSKIEJ

- Układ Sikorski–Majski.
- Tworzenie Armii Polskiej w ZSRR i jej ewakuacja.
- Sprawa Katynia.
- Śmierć Sikorskiego.
- Uwięzienie Grota.
- Sytuacja międzynarodowa Polski w latach 1941-1943.

24. DZIAŁALNOŚĆ KOMUNISTÓW POLSKICH – PRZYGOTOWANIA DO OBJĘCIA WŁADZY W POLSCE

- Utworzenie Związku Patriotów Polskich w ZSRR.
- Tworzenie partii komunistycznej i jej oddziałów zbrojnych w okupowanym kraju.
- Utworzenie I Armii Wojska Polskiego i podporządkowanie jej dowództwu Armii Czerwonej.
- Powołanie Krajowej Rady Narodowej, jako przeciwwagi dla organów Polskiego Państwa Podziemnego.

25. WOJENNE LOSY OBYWATELI II RZECZYPOSPOLITEJ

- Postawy wobec okupacji.
- Warunki życia codziennego.
- Wysiedlenia.
- Kultura i oświata.

26. CZAS PRZEŁOMU

- Konferencja w Teheranie.
- Plany Rządu RP.
- Aktywizacja państwa podziemnego.
- Polska Lubelska, jej działania.

27. POWSTANIE WARSZAWSKIE

- Plan „Burza”.
- Powstanie warszawskie.
- Spór o powstanie warszawskie.

28. CZAS PRZEŁOMU – POLSKI EPILOG

- Sprawa Polska na konferencji w Jałcie.
- Ofensywa 1945 roku i koniec wojny.
- Moskwa – czerwiec 1945 roku proces szesnastu.
- Powstanie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.

29. UKSZTAŁTOWANIE SIĘ DWUBIEGUNOWEGO ŚWIATA

- Postanowienia konferencji w Poczdamie i ich realizacja.
- Zmiana układu sił na świecie.
- Rola Stanów Zjednoczonych i ZSRR.
- Utworzenie i początek działalności ONZ.
- Wyścig zbrojeń i tworzenie paktów wojskowych.

30. SPOŁECZNE I GOSPODARCZE SKUTKI II WOJNY ŚWIATOWEJ

- Konieczność przestawienia gospodarki z produkcji wojennej na pokojową.
- Zniszczenia w przemyśle i rolnictwie spowodowane działaniami wojennymi.
- Wzrost gospodarczego znaczenia Stanów Zjednoczonych.
- Straty ludnościowe.
- Masowe migracje wymuszone i dobrowolne.
- Zmiany w świadomości społecznej.

31. POWOJENNE PRZEMIANY W AZJI

- Sytuacja w Indochinach.
- Niepodległość Indii.
- Początek konfliktu na Bliskim Wschodzie.
- Utworzenie ChRL.
- Wojna w Korei.

32. EUROPA PO DWÓCH STRONACH ŻELAZNEJ KURTYNY

- Wzrost wpływów ZSRR w Europie Środkowej i Wschodniej.
- Aktywność komunistów.
- Plan Marshalla.
- Utworzenie Kominformu.
- Przejmowanie władzy przez komunistów w państwach demokracji ludowej.
- Układ Warszawski.

33. PODZIAŁ NIEMIEC I POCZĄTKI INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ

- Polityka mocarstw okupacyjnych wobec Niemiec.
- Kryzys berliński.

- Utworzenie RFN i NRD, status Berlina.
- RWPG.

34. KSZTAŁTOWANIE SIĘ POWOJENNEJ POLSKI

- Decyzje poczdamskie i ich konsekwencje.
- Migracje ludności.
- Reforma rolna i nacjonalizacja przemysłu.
- Zniszczenia i odbudowa kraju, plan trzyletni.
- Układ sił politycznych w 1945 roku.
- Referendum i wybory 1947 roku.

35. UMACNIANIE SYSTEMU STALINOWSKIEGO W POLSCE

- Dyktatura PZPR.
- „Walka klasowa”.
- Polityka wobec Kościoła.
- Rozwój oświaty.
- Realizm socjalistyczny w kulturze.
- Konstytucja PRL.
- Założenia oraz gospodarcze i społeczne konsekwencje planu sześcioletniego.

36. ŚWIAT MIĘDZY ZIMNĄ WOJNĄ A POKOJOWYM WSPÓLISTNIENIEM

- XX Zjazd KPZR i jego następstwa.
- Problemy wewnętrzne Stanów Zjednoczonych.
- Stosunki Waszyngton, Moskwa, Pekin.
- Konflikt kubański.
- Skokowy rozwój techniki wojennej – równowaga strachu.

37. KONFLIKTY I PRÓBY ODPREŻENIA

- Płaszczyzny współdziałania mocarstw.
- Wojna wietnamska.
- Konflikt na Bliskim Wschodzie.
- Interwencja radziecka w Afganistanie.
- Nawrót zimnej wojny.
- Rola ONZ.

38. PROBLEMY KRAJÓW TRZECIEGO ŚWIATA

- Dekolonizacja Afryki.
- Nowa mapa polityczna świata.
- Państwa Ameryki Łacińskiej.
- Neokolonializm.
- Problemy wewnętrzne i konflikty zbrojne.
- Rola ONZ.

39. PODZIAŁY I WSPÓŁPRACA W JAŁTAŃSKIEJ EUROPIE

- Powstanie węgierskie 1956 roku.
- Budowa muru berlińskiego.
- Problemy wewnętrzne państw zachodnich.
- Stłumienie „praskiej wiosny”.

- Poszerzenie integracji Zachodu.
- Droga do KBWE.

40. ŁAGODZENIE SYSTEMU STALINOWSKIEGO W POLSCE

- Przejawy odwilży.
- Reperkusje XX Zjazdu KPZR.
- Protest poznański 1956 roku.
- Polityka władz i postawa społeczeństwa.
- Październik 1956 roku – nadzieje Polaków.
- Zmiany w ekipie rządzącej.
- Przejawy destalinizacji.

41. OGRANICZONA STABILIZACJA PRL

- Zatrzymanie demokratyzacji systemu.
- Polityka gospodarcza ekipy rządzącej.
- Warunki życia i postawy społeczeństwa.
- Stosunki państwo – Kościół.
- Kultura Polska lat sześćdziesiątych.

42. KRYZYSOWE PRZESILENIE W PRL

- Konflikty w kierownictwie PZPR.
- Protesty studenckie w marcu 1968 roku.
- Kampania antysyjonistyczna.
- Układ z RFN.
- Protesty robotnicze w grudniu 1970 roku.
- Zmiana ekipy rządzącej.

43. POLSKA W LATACH SIEDEMDZIESIĄTYCH XX WIEKU

- Nowe akcenty ideologiczne.
- Polityka gospodarcza i jej załamanie.
- Warunki życia i postawy społeczeństwa.
- Propaganda sukcesu.
- Protesty społeczne 1976 roku.
- Powstanie opozycji.
- Kultura Polska w latach siedemdziesiątych.
- Pielgrzymka Jana Pawła II do ojczyzny w 1979 roku.

44. OD „SOLIDARNOŚCI” DO STANU WOJENNEGO

- Charakter strajków w lipcu i sierpniu 1980 roku.
- Umowa społeczna.
- „Solidarność” ruch społeczny i polityczny.
- Polityka nowej ekipy rządzącej, przejawy konfrontacji.
- Niedogodności życia codziennego.
- Ożywienie w kulturze.
- Wprowadzenie stanu wojennego.
- Międzynarodowe reperkusje wydarzeń w Polsce.

45. SCHYLEK PRL

- Polityka władz do połowy lat osiemdziesiątych, próby reformowania gospodarki.

- Postawy i warunki życia społeczeństwa.
- Droga do okrągłego stołu.
- Okrągły stół i jego następstwa.
- Wybory czerwcowe 1989 roku.
- Utworzenie rządu T. Mazowieckiego.
- Początki zmian gospodarczych.
- Formalne zakończenie PRL, rozwiązanie PZPR.

46. EUROPA PO UPADKU SYSTEMU JAŁTAŃSKIEGO

- Pierestrojka i głośność w ZSRR.
- Jesień Narodów.
- Zjednoczenie Niemiec.
- Rozpad ZSRR.
- Podział Czechosłowacji i Jugosławii.
- Traktat z Maastricht, utworzenie i rozszerzenie Unii Europejskiej.
- Rozszerzenie NATO.
- Nowe konflikty.

47. PIERWSZE LATA TRANSFORMACJI W POLSCE

- Nowa sytuacja geopolityczna Polski.
- Przemiany sceny politycznej.
- Przywrócenie samorządu terytorialnego.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.
- Polska w NATO i Unii Europejskiej.
- Społeczne koszty transformacji.
- Szanse i zagrożenia kultury.

48. PROBLEMY RELIGIJNE ŚWIATA W DRUGIEJ POŁOWIE XX WIEKU

- Zasięg największych religii.
- II Sobór Watykański.
- Pontyfikat Jana Pawła II.
- Problem ekumenizmu.
- Wzrost znaczenia islamu.
- Religijne odniesienia konfliktów politycznych.

49. PRZEMIANY SPOŁECZNE I KULTUROWE W DRUGIEJ POŁOWIE XX WIEKU

- Tendencje demograficzne.
- Rewolucja naukowo-techniczna.
- Wyprawy kosmiczne.
- Kultura społeczeństwa masowego.
- Zmiana warunków życia codziennego, zmiany w obyczajowości.

50. PROBLEMY ŚWIATA NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU

- Upadek ładu dwubiegunowego.
- Wzrost znaczenia Chin.
- Stare i nowe konflikty.
- Płaszczyzny globalizacji.
- Wyzwania cywilizacyjne.

4. Procedury osiągania celów edukacyjnych

Wybór metod kształcenia zależy jest od szeregu czynników obiektywnych i subiektywnych. Wspólnym dla wszystkich szkół i nauczycieli są takie stymulatory jak: zapisane w podstawie programowej cele kształcenia i przewidywane osiągnięcia uczniów oraz określony w ramowym planie nauczania wymiar godzin przeznaczonych dla przedmiotu. Jednakże nie mniej istotne znaczenie przy długofalowym planowaniu metod i środków dla osiągnięcia celów edukacyjnych ma specyfika konkretnego zespołu uczniowskiego.

A. Planowanie dydaktyczne

Nauczyciel, realizując konkretną lekcję, powinien traktować ją jako element szerszych kontekstów:

- określonego działu tematycznego,
- nauczania przedmiotu w bieżącym roku szkolnym,
- nauczania w całym cyklu,
- odwołań do innych przedmiotów nauczania,
- odwołań do wiadomości i doświadczeń pozaszkolnych (informacji z mediów, obserwacji śladów przeszłości w regionie, wycieczek, rozmów z rodzicami i dziadkami).

Aby uwzględnić powyższe konteksty, nauczyciel powinien podejmować różne działania. Jednym nich jest planowanie dydaktyczne. Powinno ono tworzyć syntezę treści kształcenia. Niekiedy, nawet w oficjalnych dokumentach, występuje uproszczone pojmowanie zakresu treści nauczania, które bywa utożsamiane z materiałem nauczania. Ujęcie takie jest fragmentaryczne. Treść nauczania współtworzą bowiem trzy elementy:

- cele nauczania,
- materiał nauczania,
- wymagania programowe.

Zgodnie z rozróżnieniem, które w polskiej edukacji upowszechnił Bolesław Niemierko, planowanie dydaktyczne powinno obejmować trzy etapy:

- I. **planowanie kierunkowe**, dotyczące jednego roku lub – co może być lepszym rozwiązaniem – całego cyklu nauczania;
- II. **planowanie wynikowe**, opracowane do działu programowego, wyodrębnionego problemu lub dużej jednostki tematycznej;
- III. **planowanie metodyczne**, dotyczące konkretnej jednostki lekcyjnej.

Tak rozbudowana struktura planowania ułatwia m.in. całościowy ogląd treści kształcenia oraz kontrolę przebiegu edukacji danego przedmiotu nauczania. Ma jednak także wady, do których m.in. należy pracochłonność i zbyt formalistyczne traktowanie procesu kształcenia. Nauczyciel, pracujący w realiach konkretnej szkoły, powinien znaleźć przyśłowiu *złoty środek*, aby nie popaść w żadną skrajność.

W nawiązaniu do ogólnych założeń niniejszego programu, zwłaszcza do stwierdzenia, że poszczególne tematy programowe nie muszą być tożsame z tematami lekcyjnymi, należy podkreślić rolę, jaką powinno odgrywać planowanie kierunkowe. Musi być ono

poprzedzone dokonaniem odpowiedniej strukturalizacji materiału nauczania, czyli wyodrębnieniem wspomnianych działów programowych, problemów oraz dużych jednostek tematycznych. Konkretnie propozycje wyodrębnienia takiej struktury zostaną zaprezentowane w przewodniku metodycznym do podręcznika napisanego zgodnie z niniejszym programem.

Tak rozumiane planowanie kierunkowe pozwala skutecznie uwzględnić wszystkie wymogi podstawy programowej. Uwidacznia, że wiele szczegółowych informacji należy potraktować jako materiał do wyraźniejszego zarysowania problematyki, a nie jako kanon obowiązującej wiedzy.

B. Metody i techniki nauczania

Dydaktycy i nauczyciele często rozróżniają „klasyczne” i „aktywizujące” metody nauczania. Pierwsze z nich zwykle postrzegane są jako metody podające, które wymagają od ucznia przede wszystkim maksymalnej koncentracji oraz uważnego śledzenia wyjaśnień i sugestii nauczyciela. Natomiast drugie uważane są za bardziej nowoczesne, ułatwiające kształcenie umiejętności i rozwijanie myślenia historycznego. Ten uproszczony podział nie powinien być traktowany jako kryterium wartościowania metod na „lepsze” i „gorsze”. Nauczyciel powinien zorganizować przebieg zajęć tak, aby okazały się one zarówno efektywne pod względem dydaktycznym, jak i atrakcyjne dla ucznia. Niektóre z rozwiązań uznanych za aktywizujące były stosowane od dziesiątków lat, chociaż niekiedy były one nazywane inaczej. Ponadto odrywanie wiedzy od umiejętności jest zabiegiem sztucznym. Przebieg lekcji jest bowiem procesem, który nie przebiega automatycznie. Nauczyciel powinien być przygotowany na to, aby modyfikować, niekiedy nawet w znacznym stopniu, zaplanowane działania. Aktualne pozostają dwie uwagi, na które do wielu lat zwracają uwagę dydaktycy historii:

- 1) nauczanie historii powinno mieć **charakter polimetodyczny** (jednak duża liczba metod nie może być automatycznie traktowana jako walor lekcji);
- 2) podczas lekcji **żadna metoda nie występuje w definicyjnej postaci**.

Poniżej krótko przedstawione zostały najważniejsze (zdaniem autorów programu) metody służące edukacji historycznej dla zakresu ujętego w niniejszym programie. W wielu przypadkach wskazano też przykłady ich zastosowania.

Spośród tzw. metod klasycznych za niezastąpioną i mającą szerokie zastosowanie należy uznać **rozmowę nauczającą**. Pozwala ona wprowadzać nowe wiadomości, a także rozwijać i sprawdzać uczniowskie umiejętności, np. dotyczące wnioskowania przyczynowo-skutkowego. Może być stosowana w każdym ogniwie lekcji. W szkole ponadgimnazjalnej stopniowo należy wprowadzać wykład. Szczególnie może być on przydatny w drugiej części zajęć, natomiast w pierwszej części, po odpowiednim wprowadzeniu, warto pozostawić większą inicjatywę uczniom. Należy unikać prowadzenia wykładu w sposób akademicki, ale wzbogacać wypowiedź, np. anegdotami, ilustracjami, schematami, wykreślaniami. Mimo wielu zastrzeżeń do metod werbalnych trzeba uznać, że historia opowiadana przez nauczyciela często pozwala uczniom porządkować wiadomości, a także rozbudza zainteresowanie naszym przedmiotem.

Powszechnie stosowaną metodą jest **praca pod kierunkiem**. Polega ona na tym, że uczeń indywidualnie wykonuje zadania, wykorzystując materiały pomocnicze wskazane lub dostarczone przez nauczyciela, który czuwa nad przebiegiem pracy. Materiałami tymi najczęściej są: podręcznik, tekst źródłowy, ikonografia, mapa, film edukacyjny lub odpowiednio dobrane fragmenty filmów dokumentalnych i fabularnych. Nauczyciel powinien pamiętać o tym, aby dokładnie określić formę i czas pracy, a także podsumować jej efekty.

Przy realizacji wielu tematów może być stosowana **praca w grupach**. Zwykle jest ona lubiana przez uczniów. Nauczyciel powinien jednak pamiętać o kilku istotnych kwestiach. Najskuteczniej pracują grupy cztero- lub pięcioosobowe. Nauczyciel musi czuwać nad tym, aby wszyscy członkowie grupy mieli swój udział w efekcie pracy zespołu. Po zakończeniu zajęć wszyscy uczniowie powinni mieć całościowy obraz omawianego tematu. Osiągnięcie tej integracji wiedzy i umiejętności jest szczególnie ważne. Niekiedy warto te same zadania przydzielić dwóm grupom, pracującym niezależnie od siebie. Porównanie wyników zaproponowanych przez każdą grupę ma duży walor dydaktyczny.

Na szybkie rozbudzenie aktywności uczniów i na rozwijanie ich kreatywności pozwala „**burza mózgów**”, podczas której zgłaszane są różnorodne skojarzenia i nietypowe rozwiązania. „Burzę mózgów” warto wykorzystać m.in. na początku omawiania tematu lekcji, aby wprowadzić ucznia w nową problematykę, zainteresować go, a nawet zaintrygować. Przykładowo, takie rozwiązanie możemy zastosować przy temacie dotyczącym problemów gospodarczych po pierwszej wojnie światowej.

Szeroki zakres prezentowania własnych opinii uczniów stwarza **dyskusja**. Należy jednak pamiętać o tym, aby nie była ona prowadzona w sposób zbyt żywiołowy i aby nie przemieniła się w dialog tylko nielicznych uczniów, pozwalający innym wyłączyć się z toku zajęć. Istotne znaczenie ma też inna okoliczność. Najczęściej w praktyce szkolnej prowadzona jest dyskusja plenarna, pozwalająca na swobodną wymianę poglądów młodzieży. Pojawia się więc problem, jak w miarę obiektywnie ocenić zaangażowanie uczniów oraz merytoryczność ich wypowiedzi. Jednym z możliwych rozwiązań tego problemu jest dyskusja punktowana, w której podstawą do oceny uczestnika dyskusji jest liczba zdobytych punktów. Przyznawane są nie tylko punkty dodatnie (za rozpoczęcie dyskusji, dodanie nowego wątku, skłonienie do wypowiedzi nowego uczestnika, zwrócenie uwagi na błąd, uzupełnienie podanej informacji, zajęcie konkretnego stanowiska, prezentację umotywowanej wypowiedzi), ale także punkty ujemne (za przeszkadzanie w dyskusji, zbyt długie wypowiedzi, ataki na innych uczestników dyskusji). Szczegółową punktację zawierają opracowania dydaktyczne (np. Chorąży E., Konieczka-Śliwińska D., Roszak S., *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008).

Bardziej zorganizowaną metodą niż dyskusja jest **debatą „za i przeciw”**. Wymaga ona oceny danego problemu (np. opanowania Zaozia przez Polskę w 1938 roku, szans powstania warszawskiego, obrad Okrągłego Stołu) lub postaci historycznych (np. Józefa Piłsudskiego, Władysława Sikorskiego, Władysława Gomułki) z dwóch przeciwstawnych punktów widzenia. Udział w debacie „za i przeciw” może być traktowany jako zadanie dla zainteresowanych uczniów. W takim przypadku osoby, które nie uczestniczą w debacie, są zobligowane do przedstawienia swoich spostrzeżeń pod koniec zajęć. Argumenty na poparcie lub odrzucenie określonej tezy uczniowie mogą opracować w klasie (indywidualnie lub grupowo) albo też przygotować jako zadanie domowe.

W wielu sytuacjach znanych z przeszłości jednostki lub grupy osób stawały przed koniecznością podjęcia decyzji, mogących wywołać różnorodne (pozytywne i negatywne) konsekwencje. Do analizy wskazanych dylematów przydatne bywa wykorzystanie **drzewa decyzyjnego**. Dwie przykładowe sytuacje, które można wyjaśniać za pomocą tej metody zostały podane niżej.

- Jaką decyzję powinny podjąć władze Polski wobec żądań niemieckich?
Uczniowie rozważają dwa hipotetyczne rozwiązania:
1) odrzucić żądania; 2) przyjąć żądania.
- Jak powinny zachować się oddziały Armii Krajowej wobec wojsk radzieckich wkraczających na terytorium Rzeczypospolitej?
Uczniowie rozważają trzy hipotetyczne rozwiązania:
1) „wystąpić w roli gospodarza” (jak przewidywał plan „Burza”); 2) pozostać w konspiracji; 3) wycofać się na zachód.

Metoda ta może być rozwinięta przez tzw. **ścieżki decyzyjne**. Wyznaczają one dalszą analizę i uszczegółowienie przyjętych rozwiązań.

Do kształtowania myślenia historycznego (w tym również podejmowania decyzji) przydatny jest **ranking trójkątny**, który może być przekształcony w ranking romboidalny. Metoda ta polega na ustaleniu hierarchii czynników istotnych dla np. przyczyn i skutków określonych wydarzeń lub zjawisk historycznych, a także dla znaczenia wybranych postaci. Przy rankingu trójkątnym uczniowie, spośród różnych czynników, wybierają trzy najważniejsze (najlepsze). Zostają one zapisane w schemacie podzielonego trójkąta. Przykładowo – uczniowie mają określić:

- a) najważniejsze przyczyny klęski państw „osi” podczas drugiej wojny światowej;
- b) najkorzystniejsze dla Polaków zmiany dokonane po 1989 roku.

Kolejnym etapem może być sporządzenie „rankingu negatywnego”. W podanych przykładach oznacza on wybór i hierarchizację trzech czynników (spośród większej liczby), które:

- a) miały najmniejszy wpływ na klęskę państw „osi” podczas drugiej wojny światowej;
- b) okazały się szczególnie niekorzystne dla Polaków po 1989 roku.

Wybrane czynniki są wpisane do schematu odwróconego trójkąta. Oba schematy, połączone podstawami, tworzą romb.

Z kolei **metaplan** jest analizą określonego problemu, wynikającą z odpowiedzi na pytania:

- Jak jest (jak było)?
- Jak być powinno?
- Dlaczego nie jest (nie było) tak, jak być powinno?

Metodę tę można zastosować szczególnie przy analizowaniu problemów, które charakteryzują się przejawami kryzysu, zagrożeń, przesilen (np. do tematów: *Gospodarka światowa w międzywojniu*; *Systemy totalitarne w Europie Zachodniej*, *Problemy krajów Trzeciego Świata*).

Częściej niż metaplan warto stosować **analizę SWOT**, w której uczniowie określają cztery wymiary określonego problemu: **mocne strony, słabe strony, szanse, zagrożenia**.

Dzięki takiej strukturze analizę SWOT można połączyć z pracą w grupach. Dwa najprostsze (wyjściowe) rozwiązania polegają na tym, że:

- 1) uczniowie są podzieleni na cztery grupy, z których każda wyjaśnia jeden wymiar analizy;
- 2) uczniowie są podzieleni na cztery grupy; dwie z nich, pracując niezależnie od siebie, wyjaśniają „optymistyczne” wymiary analizy (mocne strony, szanse), a pozostałe dwie – „pesymistyczne” wymiary (słabe strony, zagrożenia).

Wyniki prac poszczególnych grup są integrowane i porównywane. Analizę SWOT można zastosować na przykład do takich zagadnień, jak:

- sytuacja gospodarcza Drugiej Rzeczypospolitej,
- rządy parlamentarne Drugiej Rzeczypospolitej,
- transformacja ustrojowa Polski po 1989 roku,
- płaszczyzny globalizacji,
- skutki rewolucji przemysłowej.

Niekiedy za pomocą tej metody udaje się znaleźć różną perspektywę spojrzenia na analizowane zagadnienie.

Mapa mentalna pozwala na wizualne opracowanie problemu za pomocą różnorodnych znaków, symboli, rysunków i haseł. Warto ją stosować zwłaszcza jako technikę podsumowania zajęć, integrowania najważniejszych informacji wyjaśnionych podczas lekcji.

Drama zaliczana jest do metod kształcących wyobraźnię i umiejętności społeczne. Do licznych technik dramy zalicza się m.in. wywiad oraz list. Należy jednak pamiętać o tym, że do historii XX wieku nauczyciel może wykorzystać wiele autentycznych tekstów, które pozwalają doskonalić pożądane umiejętności uczniów oraz rozwijać ich wyobraźnię. Zdaniem autorów niniejszego programu techniki dramowe są bardziej przydatne do kształcenia historycznego na niższych etapach edukacji historycznej.

Symulacja, czyli ukazywanie wybranego modelu rzeczywistości historycznej, może być uznana za grę dydaktyczną. Od dramy różni się tym, że bardziej akcentuje zjawiska społeczne, a mniej przeżycia i doświadczenia osobiste. Zamiast improwizacji wymaga ściśle określonego scenariusza. Za pomocą symulacji można przedstawić np. obrady Sejmu Ustawodawczego z 1919 roku czy rozmowy przywódców Wielkiej Trojki podczas konferencji w Jałcie.

Portfolio, czyli gromadzenie przez uczniów różnorodnych materiałów, warto zastosować głównie do dwóch zakresów tematycznych:

- 1) szeroko rozumianej kultury;
- 2) dziejów regionalnych, lokalnych oraz dziejów rodziny.

Wybór pierwszego zakresu może być uważany za cząstkową próbę realizacji zgłaszanego od lat postulatu, aby dzieje kultury uczynić osią szkolnej edukacji historycznej. Natomiast wybór drugiego zakresu pozwala uczniom na poznawanie „historii bliskiej”, której walory kształcące i wychowawcze trudno przecenić. Nauczyciel powinien czuwać nad tym, aby gromadzenie materiałów nie było tylko mechanicznym dołączaniem kolejnych kartek w skoroszybie.

Bogatsze możliwości działań uczniowskich w poznawaniu obu wskazanych zakresów tematycznych niż portfolio stwarza **projekt edukacyjny**. Zwykle ma on charakter interdyscyplinarny. Obie metody – zarówno portfolio, jak i projekt edukacyjny – warto stosować do pracy z uczniami zdolniejszymi. Jednocześnie metody te mogą okazać się atrakcyjne dla uczniów niezbyt interesujących się historią jako przedmiotem szkolnym.

Aktywne poznawanie historii lokalnej i dziejów rodziny może odbywać się również jako odrębne zadanie dla uczniów, które często łączy się z udziałem w konkursach dotyczących tej tematyki. Zwykle wymaga dokumentowania przez uczniów relacji starszych osób, będących świadkami lub uczestnikami wydarzeń z przeszłości. Tę formę pracy warto doskonalić. Uczniowie powinni docenić fakt, że są ostatnim pokoleniem, które może rozmawiać z ludźmi pamiętającymi czasy Drugiej Rzeczypospolitej oraz drugiej wojny światowej.

Wyzwaniem i szansą dla współczesnej edukacji jest możliwość **wykorzystania technologii informacyjnej**, zwłaszcza Internetu i programów komputerowych. Technologia ta pozwala m.in. na wyszukiwanie potrzebnych informacji, opracowanie prezentacji multimedialnych oraz na tworzenie tematycznych stron internetowych. Jej wielorakie – i rosnące – możliwości chyba jednak nie powinny dominować na lekcji. Ponadto wykorzystanie technologii informacyjnej zależeć będzie od stanu wyposażenia szkoły w odpowiedni sprzęt.

Uczniowie poznają przeszłość nie tylko w systemie klasowo-lekcyjnym. Duże walory poznawcze i kształcące, a także wychowawcze, można osiągnąć podczas wycieczek oraz zajęć prowadzonych w muzeach i archiwach. Stopień wykorzystania tych form edukacji historycznej zależy od uwarunkowań konkretnej szkoły.

C. Kierunki integracji międzyprzedmiotowej

Wciąż aktualny pozostaje – podnoszony od wielu lat – postulat korelowania historii z innymi przedmiotami nauczanymi w szkole. Postulat ten daje szansę ukazania całościowego obrazu świata oraz pozwala uczynić zajęcia bardziej atrakcyjne i bardziej efektywne. Korelowanie powinno mieć charakter dwukierunkowy. Z jednej strony nauczyciel odwołuje się do wiadomości i umiejętności, które uczniowie powinni znać z innych przedmiotów. Z drugiej strony wyjaśnia historyczne uwarunkowania powstawania różnorodnych idei oraz tekstów kultury, dokonywania odkryć i wynalazków, funkcjonowania instytucji społecznych i politycznych. Tak zarysowane uwarunkowania historyczne dają uczniom szansę pełniejszego zrozumienia wielu zagadnień, z którymi zetkną się oni podczas nauki innych przedmiotów, a także w wielu sytuacjach poza szkolną edukacją.

Istotne znaczenie ma korelacja historii z **językiem polskim**. Na lekcjach naszego przedmiotu uczniowie poznają historyczne tło epok, w których żyli twórcy literatury i w których powstawały ich dzieła. Jednocześnie warto przywołać wybrane fragmenty prozy lub poezji jako ilustrację do zagadnień omawianych na lekcjach historii. Historia XX wieku koncentruje się głównie na zagadnieniach politycznych i ustrojowych. Dlatego – jak zasygnalizowano wcześniej – nie wolno zaniedbywać odniesień do szeroko rozumianych zjawisk kulturowych. Oznacza to odwołanie się do **wiedzy o kulturze**. Szczegółowe propozycje dotyczące wykorzystania tekstów kultury w nauczaniu historii najnowszej zostaną ukazane

w przewodniku metodycznym do podręcznika, który zostanie napisany zgodnie z niniejszym programem.

Z innych przyczyn konieczna jest korelacja historii z **wiedzą o społeczeństwie**. Często ten sam nauczyciel uczy obu tych przedmiotów. Dzięki historii uczniowie poznają genezę wielu zjawisk współczesnego świata (np. konfliktów zbrojnych, dysproporcji cywilizacyjnych, wartości i zasad demokracji) oraz aktualnych problemów naszego kraju i jego mieszkańców. Warto również na lekcjach historii wprowadzać podstawową terminologię socjologiczną oraz politologiczną.

Ukazanie genezy zjawisk – świadczących o zróżnicowaniu i o jedności współczesnego świata – stanowi również przejaw integracji historii z **geografią**. Powiązania między tymi dwoma przedmiotami są jednak głębsze. Na lekcjach historii nie można przecenić umiejętności posługiwania się przez ucznia mapą, stanowiącą przecież niezbędny atrybut edukacji geograficznej. Przy niektórych zagadnieniach oprócz map podręcznikowych i zawartych w atlasach historycznych warto wykorzystać również mapy fizyczne. Odniesienia zarówno do geografii, jak i biologii, są przydatne podczas omawiania głównych etapów i skutków antropopresji.

Z kolei naturalnym przejawem korelacji naszego przedmiotu z **fizyką** i **chemią** jest naświetlenie historycznego tła, w którym dokonane zostały najważniejsze osiągnięcia techniki i nauk przyrodniczych (np. zastosowanie energii jądrowej, inżynieria genetyczna i klonowanie ssaków). Przy zagadnieniach ekonomicznych (np. wielkiego kryzysu w latach 1929-1933 oraz metod jego przezwyciężania) oczywista powinna być korelacja z **podstawami przedsiębiorczości**.

Odwołanie się do umiejętności zdobytych na lekcjach **matematyki** przydatne będzie np. do analizy danych statystycznych oraz sporządzania wykresów ukazujących wybrane elementy obrazu przeszłości.

Zasygnalizowane wcześniej korzyści z wykorzystania techniki informacyjnej w naturalny sposób powinny stanowić przesłankę do integracji historii z **informatyką**.

Szanse na wiele nowatorskich rozwiązań stwarza integracja naszego przedmiotu oraz **języków obcych**. Najprostszym z tych rozwiązań może być wykorzystanie na lekcji historii krótkich tekstów w języku, którego uczy się młodzież.